

ШЕВЧЕНКО-МАЛЯР*

... Ще в школі,
Таки в учителя дяка,
Гарненько вкраду п'ятака
(Бо я було трохи не голе,
Таке убоге), та й куплю
Паперу аркуш і зроблю
Маленьку книжечку; хрестами
І візерунками з квітками
Кругом листочки обведу...

Про перші артистичні пориви свого дитинства оповідає Шевченко в відомій автобіографії 1860 р., пересланій редакторові “Народного Чтенія”. Речі загально-відомі, а все цікаві і зворушуючі. Вже як восьмилітній хлопчик жадно шукає за малюнками. “Зі всього добра п'яниці-дяка завсіди здавалася мені найціннішою річчю якась книжочка з кунштниками, себто гравірованими образками, правдоподібно найлихшої роботи. Я не вважав гріхом, або не встояв против спокуси украсти сю дорогоцінність”. Гарячим бажанням його було вчитися малярства; хотів розпочати науку у маляра-диякона в Лисянці, але не міг прожити там довго. “Три дні я терпеливо таскав на гору відрами воду з річки Тикича і розтирав на залізній блясі фарбу мідянку. На четвертий день не стало мені вже терпцю і я утік в село Тарасівку до дяка-маляра, що вславився в околиці вимальованням великомученика Микити і Івана Воїна. До сього – то Апеллеса удався я з незмінним постановленням витерпіти всі проби, як я тоді гадав, не роздільні з наукою. Я бажав гаряче присвоїти собі його велику штуку хоч би в малесенькім степені. На жаль! Апеллес поглянув уважно на мою ліву руку і відмовив мені начисто. Він сказав мені, з гірким моїм смутком, що в мене нема здібности ні до чого, ані навіть до шевства або бондарства”. І Тарас вернувся в рідну Кирилівку і тільки, ходячи за громадською чередою, читав любу крадену книжочку з кунштниками.

Дальше став панським козачком. І знов крадькома розглядав образи, що прикрашували панські покої, образи “суздальської школи”, і перерисовував їх краденим

* Новіші праці про Шевченка-маляра: *Сластьона О.* Шевченко у мистецтві (вступ до видання “Малюнки Тараса Шевченка”, Петербург, 1911); *Новицький Ол. Т.* Шевченко як маляр (видання “На спомин 50-х роковин смерті Т. Шевченка”, Москва, 1912); *Широцький К.* “Сама собі в хаті господиня” (Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. – Т. 101.); Заняття Т. Шевченка стариною (Рада. – 1911. – Ч. 49); Деякі портрети Т. Шевченка (Рада. – Ч. 76, 77); К. Брюллов и Т. Шевченко (Украинская Жизнь. – 1913. – Кн. 2); *Капирь В.* Виставка артистичних творів Тараса Шевченка (Рада. – Ч. 64); *Кузьмин Е.* Тарас Григорьевич Шевченко // Искусство. – 1911. – Ч. 2, 3; *Н. Б. і Д. Щ.* Выставка художественных произведений Т. Г. Шевченка въ Кіеве (там же. – Ч. 3).

Давнішу літературу збирає Комаров М. Т. Шевченко в литературе и искусстве. – Одесса, 1903.

олівцем. “Вандруючи з своїм паном з одного заїздного дому до другого, я користав з всякої нагоди, щоби забрати зі стіни простий малюнок, і зложив собі таким способом дорожню колекцію. Особливими моїми любимцями були історичні герої, як Соловій-розбійник, Кульнев, козак Платов і інші. Зрештою мене вела не жадоба придбання, але непереможне бажання відрисовувати з них як тільки можна вірні копії”. Кілько коштувала його ся збірка, про се свідчить пригода з 6 грудня 1829 р. у Вільні (Тарас мав тоді 15 років). Пан і пані поїхали на ресурсу, а козачок хотів використати вільні хвилини для свого малярства. “Я засвітив свічку в самотній кімнаті, розпростер свої крадені скарби і, вибравши з них козака Платова, взявся з шанобою копіювати. Час летів для мене непомічено. Я дібрався вже до маленьких козачків, гарцюючих коло сильних копит генеральського коня, коли позад мене отворилися двері і ввійшов мій пан, що вернувся з балу. Він озвірившись, накрутив мене за вуха, надавав потиличників – не за мою штуку, ні! (на штуку він не звернув уваги), а за те, що я міг би спалити не тільки дім, але і місто. На другий день він велів фірманові Сидоркові випарити мене гарненько, що і було виповнене з належною ревністю”.

На сімнадцятому році життя пан віддав Тараса для власної користі на науку якомусь малозвістному маляреві в Варшаві; пізніше перейшов Шевченко до визначнішого портретиста Лямпі. Франц Лямпі (1783–1852) був сином маляра, вчився зразу у свого батька Івана, потім у Віденській академії під рукою Казанова. В Варшаві жив від 1816 р. і тут малював граціозні портрети й ідеалізовані красюди і деякі історичні та релігійні композиції. Шевченка не хотів прийняти до свого дому, але позволяв приходити до робітні. Мабуть, тут вперше пізнав Шевченко справжні твори штуки і набрався початків малярської техніки; але що присвоїв собі від першого учителя і чи проявляється де в його творах вплив Лямпі, про се покищо не можна нічого сказати*. В цитованій автобіографії Шевченко не згадує Лямпі ні словом.

В Петербурзі 1832 р. пан віддав Шевченка контрактом на чотири роки цеховому майстрові Ширяєву. “Ширяєв лучив в собі прикмети дяка-спартанця, диякона-маляра і другого дяка-хиромантика, але, мимо всього гнету його потрійного генія, я в ясні весняні ночі бігав в Літній сад рисувати зі статуй, украшаючих сю простолінійну будівлю Петра. В один із таких сеансів познайомився з артистом Іваном Максимовичем *Сошенком*. За радою Сошенка я зачав пробувати аквареллю портрети з натури. Для численних чорнових проб служив мені за модель другий мій земляк і приятель, козак Іван Ничипоренко, двірський чоловік нашого дідича. Раз дідич увидів у Ничипоренка мою роботу і вона йому так сподобалася, що він зачав уживати мене до малювання портретів своїх улюблених коханок, за які часом нагороджував мене цілим рублем срібним”.

Сошенко познайомив з долею Шевченка петербурзьку артистичну громаду, передусім членів Академії штук; як відомо Брюллов намалював портрет поета Жуковського, образ пущено на приватну лотерею і за здобуті гроші дістав Шевченко волю і міг віддатися малярству.

* Др. В. Щурат. Варшавський учитель Шевченка // Неділя. – 1911. – Ч. 11–12.

II

Дуже пізно сповнилися Тарасові мрії. Коли вступав в стіни Академії 1838 р., мав вже 25 років – як на початки науки, вік пізній. Але до праці взявся з великим одушевленням і в короткім часі вирівняв пропущені літа. Учителі були вдоволені з нього, а Брюллов хвалив його при кожній нагоді. По році побуту в Академії 1839 р. дістав вже срібну медаль за рисунок. Знов по році (1840 р.) одержав другу медаль за роботу олійними фарбами “Хлопчик-старець дає собачці шматочок хліба”. Ще за рік (1841 р.) Рада Академії удостоїла його новою нагородою за живопись історичну – потрет і малюнок “Циганка”.

Учителем Шевченка став Карл Брюллов (1799–1852), найславніший таді маляр в цілій Росії, цінений і в Західній Європі: критики вважали його генієм і ставили побіч Рафаеля, Мікель-Анжело, а навіть вищим від них. Походив він з малярської родини, бо його батько, дід, а навіть прадід були фаховими артистами; сам малював від дитинства і вже в дев'ятім році життя став учеником Академії sztuk; вроджений талант розвинув невсипучою працею. Брюллов мав незвичайний вплив на тодішнє малярство в Росії: що він робив, те саме робили й інші художники, його очима дивилися на світ, його стежкою йшли і були щиро переконані, що йти другою – значить помилятися. Шевченко, яким Брюллов так щиро опікувався, тим більш цинив великого артиста і без протесту піддавався під його впливи. “Великий божественний” Брюллов був для Шевченка, як і для інших сучасників, ідеалом, якого не можна критикувати.

Класична школа, яку репрезентував Брюллов, сильно відбилася на нашій артистії, але чи з користю для його таланту (Шевченка) се велике питання. “Коли ми роздивляємо тепер картини й малюнки Т. Шевченка, – пише О. Сластьон, то часто у декого з зацікавлених виникають несподівані запитання: чому вони так одмінні й несхожі на ті сучасні роботи художників, до яких ми звикли і які нам більше зрозумілі? Чого власне навіть окремі постаті, статури трактовані ніби невідповідно звичайній натурі, що оточує нас з усіх боків? Що то за довгі шиї у жінок? що то за голови, очі, носи й губи, що неодмінно нагадують гіпсові голови, очі, носи й губи, – що то за руки, пальці ніби ніколи нічого не брали, і ноги, які по землі ніби ніколи не ходили, і далі – що то за складки одежі, які хиба побачиш на статуях якихось півмертвих антиків? Взагалі все якось над міру вирафіноване і сфантазоване, а до того ж – який невідповідний колір фарб і особливо тіней, де та повітряна перспектива фарб природи, без якої тепер, у наші часи, не можливо уявити собі навіть слабенької праці починаючого вчитись малярству? Навіщо все так фотографічно виписане, що можна бачити кожен окремий листочок на дереві, окремий кущик і квіточку на травиці. Відповідь на такі запитання завжди коротка – то була школа свого часу.” Артист не міг малювати чи різьбити свої твори такими, як їх бачив, але мусів живу природу пристосовувати до мертвих гіпсових куснів, до класичних взорів. Сей псевдокласицизм убив не одну живу артистичну організацію, наложив тяжкі пута й на Шевченка.

Душа молодого артиста рвалася до самостійности. Читає Тарас якусь історію хрестоносних походів і рисує ескіз Петра Пустинника, що вів перших хрестоносців, та показує своєму учителеві. Брюллов категорично забороняє йому брати інші сюжети, як біблійні або з історії греків і римлян. Але наш маляр не вдовольняється

сим. Небавом попадає йому до рук роман Вальтера Скота “Вудсток”. Сцена, коли Карл Стюарт з’являється під чужим іменем в замок барона Лі і відкриває своє ім’я дочці барона, вражає Шевченка, він рисує ілюстрацію і знов несе її на суд Брюллова. Тим разом учитель вже не забороняє брати такі сюжети, тільки дораджує йому, щоби брав собі за взірць сучасного маляра де-ля Роша.

І під впливом таких порад манеризується жива творчість Шевченка. Всі захоплюємося “Катериною”, одним з найгарніших творів Кобзаря, але як блідо вийшов малюнок “Катерина” (1843 р.), що мав бути ілюстрацією до поеми... Описує її сам Шевченко: “Картина представляє Катерину в той час, як вона, попросившись з своїм москаликом, повертається в село. У царині сидить біля будки дід, ложку майструє і сумно поглядає на Катерину, а вона, бідна, ледве стримує сльози та піднімає фартух, бо, знаєте, – вже теє... трохи помітно. Москаль тікає за своїми, тільки курява знялася. Його доганяє поганенька собачка і гавкає на нього. По один бік – могила, на ній млин; по другий – тільки степ синіє”. Тут дійсно все вигадане, – каже Ол. Новицький, – все штучне, починаючи з пози самої Катерини й кінчаючи собачкою, що нагадує один з малюнків його вчителя; у всіх ще видно, що се копії Брюллова, не самостійний артист. “Отсе Кобзар-Шевченко пішов в класичну кабалу”, – сказав ще давній критик Шевченка проф. Прахов*.

Пізніше Шевченко відчував, що “божественний” Брюллово також в дечім може помилятися, навіть критикував свого майстра, що його праці “надто вже матеріальні, придавляючи до землі божественну штуку”, але добутиися з-під деспотичного впливу не міг ніколи, навіть пізно, в останніх роках життя займався творами Брюллова.

III

Академію мистецтв скінчив Шевченко 1844 р. з дипломом свобідного артиста. Мав надію виїхати закордон за державною стипендією, але плани не здійснилися. Тоді кинувся гаряче до видання альбому “Живописна Україна”. “Я намалюю її у трьох книгах, – писав Кухаренкові, – у першу увійдуть найзначніші або своєю красою, або своїм історичним спогадом місця: у другій – сучасний побут народу, а у третій – історія. Три естампи вже готові”. Сі три офорти, виконані 1844 р., се: “Дари Богдану і українському народу”, “Печерська криниця в Києві”, “Судна в селі рада”; з них увійшли у видання перша і третя офорта, а крім того “Старости”, “Видубицький монастир у Києві”, “Казка – Солдат і смерть”, “У Києві” (Дніпро, берег і верби). Поза сей перший випуск видання, на жаль, дальше не пішло, хоч для нього приготував Шевченко, напр., ще малюнок *церкви і останків будинку Хмельницького в Суботіві*, а проєктував картини “Іван Підкова у Львові”, “Сава Чалий”, “Павло Полуботок в Петербурзі”, “Семен Палій у Сибіру”.

Історичні теми, як бачимо, дуже займали Шевченка, змалював тоді ще олійними фарбами картину “Отаман Гамалія”, (що пливе стоячи на байдарці, оточений запорожцями, які гребуть веслами – ілюстрація до відомої поезії Кобзаря), проєктував також історичну картину “Головатий” (і шукав давніх костюмів для неї). В сім часі вийшли також історичні портрети Шевченка в збірці Полевого “Русские полководцы или жизнь и подвиги российских полководцев от времен имп. Петра

* Пчела. – 1876.

В. до царствования имп. Николая I" (1845 р.) – видання було роблене в Лондоні і здобуло Шевченкові велику славу.

Крім сього, малював тоді багато портретів – се було найліпше джерело удержання; портрети дуже добре виконані, особливо акварельні, рисовані виразно, колориту свіжого.

В 1844 р. держав Шевченко посаду “рисовальщика” при “Київській комісії для розбору старих актів”. Потім поширено круг його роботи і поручено записувати народні казки, пісні, легенди, а також вишукувати старі могили і робити з них рисунки, так само знимати рисунки з монументальних будов. В сій службі артист-маляр протягом 3–4 років їздив багато по Україні, так Лівобічній, як і Правобічній. Тоді побував в Почаєві, коло Ковеля, в Кам’янці Подільській, в Суботові, Чигирині, Каневі, Батурині, Лубнах, Ніжині, Прилуці і ин.

Уряд консерватора старинностей сповняв Шевченко дуже сумлінно і не в однім місці врятував цінні пам’ятки минувшини, яких мало не знищила варварська рука сільських нищителів. Так, напр., в старім Густинській монастирі (в Полтавщині) почав свої “реформи” монах Паїсій. Старинні фрески, що заховалися в Густині, казав замальовати; знищив прегарний портрет князя Михайла Вишневецького і, накінець, добрався до підземних склепів, де спочивали тіла полковників Горленків, і знищив домовини; з образів казав познімати дорогоцінні прикраси, бо на них були герби Самойловича і Горленка. На щастя, приїхав Шевченко і заопікувався історичними пам’ятками. Густинському монастиреві присвятив Тарас кілька рисунків.

З тих часів походять його рисунки: Богданова церква в Суботові, церква в Переяславі, останки дому Мазепи в Батурині, рисунки старих хрестів, чаш і и. – важні для науки, бо заховали багато пропавших пам’ятників з першої половини XIX в., але замінні ї з артистичного погляду, виконані не раз з великим смаком і мистецтвом.

В Почаєві малював аквареллю церкви і монастирські будови, селянські хати, криті соломою, внутрішній вид церкви – іконостас і двоє молячихся. На Волині постали ще рисунки церкви в селі Вербках, де похоронений діяч XVI в. князь Курбський, могили князя, церкви в с. Сакур.

Цікаво, що один з малюнків Шевченка з сеї подорожі *відноситься до Галичини*: в Почаєві намалював аквареллю вид з-над кордону – галицьке село *Підкамінь*, відоме відпустове місце.

В деяких місцях бував наш маляр довше і там лишав більше різнорідних праць. Часто бував в Седневі коло Чернігова у поміщика Лизогуба. Се був чоловік освічений, благородної душі і доброго серця, а при тім був і сам малярем і мав в своїм домі власну робітню. Родина Лизогубів до недавнього часу мала *цілі альбоми* Шевченкових малюнків, на жаль, пожар 1883 р. знищив все разом з бібліотекою і панською палатою; лишилося тільки кілька нарисів з Седнева. В мурованій церкві Лизогубів був досить добре намальований образ *Різдва Богородиці* кисті Шевченка. Як багато малював Шевченко в тих роках, можна бачити по тім, що в деяких панських родинах переховуються Шевченкові портрети цілими десятками! Так в Березовій Рудці, Пирятинського повіту, у Закревських висить 8 портретів “Общества Мочемордія”, навмисне трохи карикатуровані, і інші портрети – всі з 1845 р.; так само 8 портретів аквареллю мають пани Катериничі в Морковцях в

Чернігівщині, мальовані 1846 р. Про сі портрети дослідники творчості Шевченка не знали до останніх часів! А кілька ще таких творів може лежати по приватних збірках?!

Обов'язкові рисунки і портрети для заробітку забирали Шевченкові, мабуть, весь час, бо композицій на більшу міру в тих роках не знаходимо. Згадати треба хіба тільки “Дніпрові русалки” при світлі місяця, великий рисунок сепією.

IV

Арешт 5 квітня 1837 р., тюрма і заслання були катастрофою не тільки для Шевченка-поета, але ще більше для Шевченка-майлара. Найстрашніше в засланні було се, що артистові заборонили малювати. “Сидиш”, – пише він, – зложивши руки і захочеш прочитати що-небудь, а й се ні. Так болючо стане, що не знаєш, куди дітися. Але сама мука для мене те, що малювать мені забороняють”. А в другому місці: “Заборонено мені найостріше малювати і рисувати що не було би. Дивитися і не малювати – се така мука, яку зрозуміє тільки дійсний художник”.

В сій жорстокій забороні була коротка перерва. В початках 1848 р. мала виїхати наукова експедиція для опису Аральського озера; капітан-лейтенант, що нею доводив, взяв на неї і Шевченка для рисування замітних місць. Шевченко пробув на екскурсі щось два місяці і зложив через той час гарний альбом малюнків, найбільше аквареллю і сепією. Але сі короткі малярські заняття мали тільки сумні наслідки для Шевченка: коли в Петербурзі довідалися про недозволені полегші для засланого, прислано зараз гостру догану для оренбурзького генерал-губернатора, а Шевченка заслано до Новопетровської фортеці з ще гострішою заборонаю малювати і писати. Деякі малюнки Шевченкові, що ще лишилися з тих часів, треба віднести до випадкових, мальованих крадькома. Теми тих малюнків: види з-над Аральського моря і киргизьких степів або рисунки з неволі. “У киргизькій кибитці” – Шевченко сидить на ліжку, перед ним позує молодик в киргизькій шапці; “Киргизька родина” – мужчина грає на домбрі, жінка меле зерно, коло них корова і теля; “Товариши” – арештант, прикований ногою до товариша недоли; “В минувший час” – роздітий солдат на морозі, якого мають карати різками. Самі сумні картини з жорстокого невольницького життя в півдикій країні. А побіч них так само сумні краєвиди безмежних голих степів; тільки чудово змальовані хмари переривають ті тужні картини.

Побут на засланні був, з одного боку, важний для малярської творчості Шевченка. Тут, далеко від всяких впливів, він вперше міг стати *собою*. “Знайшовся лицем в лице з природою і, не маючи під руками і над собою ніяких вказівок, подібних до тих, які чув в Академії, Шевченко побачив всю брехню теоретичних будов Брюллова в штуці – і знов розширив свій артистичний світогляд... На заслання Шевченко рисує мертву і живу природу такою, якою бачив її – без манекенів і без скривлень, в дійсних позах. Сонце азійських пустинь вчить його правильної світотіні і кидає від Брюлловських задач барви до завдань світла, які вказав Рембрандт в своїх поражаяючих дослідах над ефектами яркого сонячного і всякого иншого освітлення”.

Интересні звістки про те, що Шевченко пробував в тім часі своїх сил на полі різьб'ярства. В забороні було згадано тільки про вірші і малюнки, не про скульптуру,

тому приятелі Шевченка між начальством дозволяли йому ліпити, що бажав. Мав він виліпити, між іншими. “Тріо”, “Іван Хреститель”, “Христос перед Жидами”, “Група Киргизів”. Яку вартість мали сі проби, трудно сказати, бо дотепер не віднайдено Шевченкових різьб.

В тяжких відносинах малярський талант Шевченка не тільки не міг розвиватися успішно, але мусив завмирати. Почував се сам маляр і гірко на се жалувався. “Про живопись тепер мені й думати нічого. Се було б похуже на віру, що на вербі груші ростуть... Десять літ без практики можуть зробити і з великого віртуоза звичайного кабацького балаєшника”.

І хоч неволя скінчилася і Шевченко знов вернувся в ліпше оточення, до Петербурга (1858 р.), більших композицій не міг вже виконати. Якби в продовженню своїх перших петербурзьких праць творив нові картини на історичні теми, як “Хмельницький перед кримським ханом”, “Смерть Хмельницького”, “Смерть Мазени”, “Кочубей” і інші; втішав себе, що встигає дещо зробити в мистецтві. Але сі роботи вимагали багато часу, великих видатків на костюми, праці лишалися невикінчені. Більше зробив тоді Шевченко на полі портретного малярства: з тих часів походять портрети Олдріджа, Бручі, Толстого, Лазаревських і інші.

В останніх роках живий талант Шевченка знайшов собі ще нове поле діяльності і тут досягнув великі успіхи і навіть триумфи, – гравюру. Гравюрою займався Шевченко давніше і ще 1844 р. виконав три офорти до “Живописної України”. А тепер, коли бачив, що вже не зможе стати великим малярем, рішив посвятитися гравюрі, щоби сею дорогою причинитися до популяризації штуки в широких кругах. “Іще я думаю”, – писав він, – присвятити себе безроздільно гравюрі аква-тінта. Для сього я думаю своє матеріальне існування обмежити до краю і уперто займаюсь сим мистецтвом; буде доволі двох років упертої роботи. Потім *поїду в мою милу Україну і прийму за виконання естампів. Бути добрим гравером – се значить розповсюджувати у суспільстві світ істини, бути корисним людям*. Чудове і благородне діло гравера. Скільки найкращих творів штуки, доступних тільки багачам, коптілось би у галеріях без чудотворного різця гравера”. Скільки гуманности і щирої любові для рідного краю пробивається з тих коротких слів артиста.

Офорта* в тих часах була в Росії невідома, і Шевченко почав її тут творити *перший*. Зате в старій Україні гравюра стояла дуже високо і Шевченко мав своїх попередників, як Л. Таржевича, Щирського й Галахівського (XVII–XVIII вв.).

Але чи знав він тих майстрів і чи користав з них, про се не знаємо. В офорті він був властиво самоуком і студіював сю штуку з творів великого Рембрандта. Від Рембрандта перейняв він багато техніки: світляні ефекти і тіні, напрямки і скоплення штрихів і ин. Офорти робив по-части з чужих творів, по-части давав власні композиції. Збереглись понад 20 офорт, не числячи початих. З Рембрандта дав “*Виноградарів*”, “*Сцену в купецькій конторі*”, з Муріля “*Святу родину*”, із російських

* Офорта (франц. gravure à l'eau forte “вирізування сильною водою”, нім. Radienirung повстає в такий спосіб: мідяну плиту потягають рівно підкладом з мішани воску, асфальту, кальфоніюм і ин.; на сім підкладі рисується острым різцем рисунок, не торкаючи металу готовий рисунок кладуть в купіль з розтопленого салітряного квасу і квас вигризає на металі зазначені знаки. Лихо виконані місця ретушується пізніше, деякі місця вирізується просто різцем на плиті “зимною або сум іглою”. Є ще “манери” гравюри, як акватита, що дає вражіння стушованого рисунку.

малярів Лебедева “Лісний пейзаж”, Соколова “П’яниці” і Брюлова “Вірсавія”, з власних творів “Сама собі в хаті господиня”, “Молодиці біля криниці” (портрет п. Куліш і Білозерської), “Українець-богомалець”, “Головка”, ряд автопортретів і ин. Офортами Шевченка дуже цікавилася Академія sztuk і щоби улегшити йому роботи, дала йому даром мешкання, а 1859 р. за офорти з Рембрандта “Виноградари” і Соколова “Приятелі” одержав звання “академіка по гравірованню в міді”. Артистичні круги були так захоплені його роботами, що звали Шевченка “російським Рембрандтом”. І справді, в сій сфері Шевченко був учителем великоросів, досить сказати, що дотепер визначні російські гравери (напр.проф. В. Мате) уживають іструментів, які винайшов Шевченко!

V

Шевченка вважаємо нині передусім поетом. Слава його літературних творів, глибокий зміст його поезії закryw перед нами Шевченка-маляра. Але треба пам’ятати, що Шевченка довгий час уважали тільки малярем; адже петербурзькі артисти викупили його з неволі тільки як маляра, що ворожив гарні надії. Що більше, і сам Шевченко дивився на себе як на маляра і навіть тоді, як вже був славним поетом, жалував, що не посвятився зовсім малярству. Так, в 1857 писав: “Замість того, щоби студіювати глибокі таємниці малярства, та ще за приводом такого учителя, як безсмертний Брюллов, я писав вірші, за котрі мені ніхто шага не заплатив, котрі позбавили мене волі і котрі, не вважаючи на грізну заборону, я все-таки потихеньку пишу... Що я робив у тому святилищі? Ніяково згадать: я захоплювався тоді писанням українських віршів, які згодом такою вагою упали на мою душу. Перед дивовижними творами Брюллова я загадував і пестив у своєму серці сліпця-кобзаря і своїх кривавих гайдамаків. У тіні його суто-розкішної майстерні, ніби у гарячому степу наддніпрянському, переді мною мелькали мученицькі тіні бідних гетьманів. Переді мною розстелився степ, засіяний могилами. Переді мною красувалася моя прекрасна, моя бідна Україна у всій непорочній, мелянхолійній красі своїй, і я загадувався. Я не міг відвести своїх духовних очей від сеї рідної чаруючої картини”...

Шевченко-поет побідив Шевченка-маляра.

І коли про Шевченкові поезії писано багато, то аж в останніх часах почалися глибші студії над Шевченком-малярем. Сі досліди не доведені ще далеко; не маємо дотепер ні одной основної монографії про нашого артиста, поза малими розвідками, правда, дуже гарними. Студії над малярством Шевченка не ідуть наперед головню тому, що твори Шевченка розкинені по цілій Україні, навіть по цілій Росії. Дуже гарну збірку Шевченкових картин має музей В. Тарновського в Чернігові*, але дуже багато портретів і інших малюнків є по приватних збірках, як се показали три Шевченкові виставки в 1911 р. в Києві, Москві і Петербурзі: кожла вистава мала инші твори. Не скоро ще, мабуть, діждемося повного каталога Шевченкових картин, а ще довше прийдеться чекати на характеристику Шевченка-маляра. Тепер можна говорити тільки дуже загально. Зберемо, що найважлише.

* Каталог музея украинских древностей В. В. Тарновского, том II, зладив Б. Грінченко, Чернігів 1900.

Починаємо від портрету? Портретів малював Шевченко багато, дуже часто для заробітку; фотографія тоді щойно починалася і портрет був в великій ціні. На портретах Шевченка був в початках особливо слідний вплив Брюллова, бо Шевченко, природна річ, наслідував свого майстра: “всюди чується композиція краски і півіталіянське вираження лиць осіб Брюллова”. Але в сій сфері дійшов Шевченко дуже високо і такі портрети, як Репніна або пані Горленко, дослідники вважають перлинами портретного малярства. Портрети мальовані олійними фарбами, аквареллю і олівцем, а також офортою; особливо гарні акварельні – повні виразу якоїсь лагідности.

В пейзажі (краєвиді) Шевченко був правдивим поетом, особливо коли малював картини з України. Вмів він вибрати пункт для погляду, знайти освітлення, в небогатих рисах уловити всю красу місцевості, що його малюнки дають враження чудової поезії, як напр., Чигиринський монастир. В противності до тодішньої моди його краєвиди ніколи не дають ідеальних неприродних країн. Шевченко малює природу такою, яка вона є в дійсності; але також не сходить до штуки фотографа – в кожній картині є якась ідея. Від всіх його краєвидів віє ніжною, зворушливою меланхолією...

Історичні теми, як знаємо, дуже цікавили Шевченка – майже виключно історія України. “Гамалія”, “Іван Підкова у Львові”, “Хмельницький перед ханом”, “Дари в Чигирині”, “Смерть Хмельницького”, “Мазепа і Войнаровський”, “Смерть Мазепи”, “Семен Палій у Сибіру”, “Павло Полуботок” і інші – моменти, які змалював або бажав собі змалювати Шевченко в своїх творах. “Шевченко перший своїми малярськими творами показав, що Україна мала свою історію і що сюжети її варті того, щоб на них зупинялись художникам” – каже О. Сластьон.

Жанр Шевченка, побутові твори, варті особливої уваги, бо на них найгарніше можна пізнати розвиток таланту артиста, а також його світогляд. Побутових сцен у Шевченка багато: “Катерина”, “Старости”, “Судна рада на селі”, “Знахор”, “Богомолець”, “Молодиці”, картини з казарми, побут киргизів. Побутове малярство в тім часі мало характер мелодраматичний, – мальовано тільки святочне життя села в неприродних барвах. Шевченко спочатку не міг визволитися з-під сього напружання, як се бачили ми на його “Катерині”, і пізніше не раз попадав в штучність; але деякі його малюнки, як славна “Судна рада”, дивують своїм реалізмом. І знов Шевченко не тільки малював картини з правдивого життя, але притім вкладає в них високі гуманні ідеї. Вже в першій малюнку, нагородженім в Академії, пробивається благородне серце артиста: хлопчина жебрак ділиться шматком хліба з собакою. Любов’ю для принижених віє з таких картин із заслання, як “Товариші”, сковані спільним ланцюгом, як страшна “Кара”, приготування до езекуції різками над бідолашним солдатом. В малярстві Шевченко лишився таким самим, яким був у поезії.

Сей короткий перегляд дає вже поняття, яку широку скалю обіймала малярська творчість Шевченка. До того треба додати, що Шевченко пробував сил і в релігійнім малярстві, – його “Розп’яття” має дуже оригінальний характер, займав ся різьбою і незвичайно високо поставив офорту.

Шевченко не тільки стоїть на першій місці в українській поезії, – також в нашім малярстві займатиме дуже визначне місце.

Глюстрована Україна. – 1913. – 12 квітня.